

висок ниво у погледу презентираних књижевних прилога, да је у довољној мјери пратио све свјетске токове у литератури, да је била у њему заступљена књижевност народа данашње Југославије. За ниво часописа заслужан је С.С. Крањчевић, али сва његова горљивост није могла да одржи овај часопис, који је ипак настао неприродним путем, нарочито кад се упореди с часописима који су у то вријеме почели да излазе у Босни и Херцеговине.

Катица Тадић

Др Мирољуб Васић, РЕВОЛУЦИОНАРНИ ОМЛАДИНСКИ ПОКРЕТ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1929-1941, ИП »Народна књига«, издање Института за савремену историју, Београд 1977, 710 страна.

Већ дуго времена се у нашој историографији осјећала потреба за тељито обрађеном и научно аргументованом студијом која би третирала проблем мјеста, улоге и доприноса омладине револуционарним схватањима и дјеловању у међуратном периоду. Поједини публицистички радови који су до сада објављивани на ову тему били су и скромних амбиција и још скромнијих резултата. Стога комплексно дјело др Мирољуба Васића *»Револуционарни омладински покрет у Југославији 1929-1941«* попуњава управо ону празнину која је до сада постојала у тој области истраживања наше историје. Аутор је успио да с разних аспеката сагледа наведену проблематику, посебно се осврћући на узрочно-последичне везе међу појавама које износи и анализира. Хронолошки поредана временска раздобља аутор образлаже у три главе које су састављене из проблемских јединица. Након закључка слиједе: резиме на руском језику, попис извора и литературе и регистар личних имена и географских назива.

Васић почиње излагање предговором у коме дефинише тему која га заокупља и истиче њену недовољну истраженост. Он утврђује три раздобља у развоју омладинског покрета у Југославији која се подударају са друштвено-политичким ситуацијама у земљи: 1. 1929-1931, када режим настоји да разбије илегални СКОЈ, контролише васпитање омладине и подреди га интересима буржоазије, што је у складу са принципима отворене монарходиктатуре, 2. 1931-1935, доба постепеног јачања СКОЈ-а у сваком погледу и оживљавања револуционарног омладинског покрета док у земљи влада прикривена монарходиктатура, и 3. 1935-1941, период активног дјеловања СКОЈ-а на стварању широког покрета који поставља одговорне задатке борбе против фашизма, рата и експлоатације. Представници југословенског режима тада повезују земљу с фашистичким силама, подређују је њиховим политичким и економским интересима и не чине ништа на уклањању све јачих друштвених, класних и националних супротности у самој Југославији.

У уводном дијелу књиге образложене су основне карактеристике и појединости везане за револуционарни омладински покрет у Југославији до 1928. Аутор нарочито инсистира на чињеници да ни у условима појачане контроле и терора режима напредни омладински покрет у цјелини, а нарочито његов најсвјеснији и најборбенији дио, СКОЈ, не прекида конти-

нуитет рада и дјеловања. Истакнута је и слаба повезаност између руководећег кадра КПЈ и СКОЈ-а, као и незнатна координираност акција које они организују.

Прва глава у којој аутор разрађује означену тему носи наслов *»Революционарни омладински покрет у Југославији под шестојануарском диктатуром 1929-1931. године«*. Овдје се анализирају стање и побољшани односи између ЦК КПЈ и ЦК СКОЈ-а и указује на појачане везе Бироа ЦК СКОЈ-а и организација у унутрашњости земље. Биро ЦК СКОЈ-а стаје на позиције борбе против диктатуре и позива чланство на «одлучан прелаз на строгу конспирацију, проналажење нових метода рада, политичку активизацију организација, борбу против фашизма и припрема рата, јачање анти-милитаристичког рада.» Услиједио је терор полиције у цијелој земљи, као и многобројне провале партијских и скојевских организација. Активности следбеника КПЈ и СКОЈ-а своде се у тим приликама на издавање и растурање летака с револуционарним садржајем, организовање протеста против режима и слично. Током 1930. дјелимично се обнављају скојевске ћелије, повећава се број штрајкова, покрећу нови листови и часописи. За стабилност режима највећу опасност представљала је студентска омладина са својим све гласнијим захтјевима за демократизацију покрета. Власт стога покушава да створи организације које би окупљале и васпитавале младе у духу привржености диктатури, краљу и домовини, али очекивани резултат није постигнут. Након доношења Октроисаног устава сва три универзитета постају центри покрета незадовољних студената који захтијевају распуштање прорежимских омладинских организација, аутономију универзитета, политичке слободе и слично. Аутор сматра да су наведене студентске демонстрације биле «међу првим масовним легалним акцијама комуниста и других демократских снага после 6. јануара. У њима је почео да се остварује широки фронт студената без обзира на политичку опредељеност, што је дало подстрек за сарадњу демократских снага у борби против режима и на другим подручјима друштвеног живота».

Веома су занимљиви подаци о Уједињеној револуционарној омладини, организацији о којој се још увијек мало зна и која је релативно брзо нестала с политичке сцене. Формирале су је у Паризу 1930. Прибићевићеве присталице, не само омладина него и старији противници југословенског режима из редова ситнобуржоаских опозиционих партија. Без фиксираних циља и разрађене тактике, чак с могућношћу индивидуалне интерпретације властитог Програма, припадници ове организације стајали су на становишту да се «агитацијом, литературом и говорима може направити револуција». За вријеме студентских демонстрација у Београду успијевали су једно вријеме да наметну своје пароле учесницима. Читав политички програм Уједињене револуционарне омладине имао је више пропагандни карактер и био је осуђен од стране СКОЈ-а да жели да придобије омладину за своје буржоаске циљеве. Од 1933. рад ове организације замире.

Друго поглавље Васићеве студије носи наслов *»Революционарни омладински покрет у Југославији 1932-1935. године«*. Аутор овдје подвлачи да је то период од изузетног значаја за развој револуционарног покрета у нашој земљи уопште, а посебно за СКОЈ. Од 1933. СКОЈ се третира као «најближи помоћник и пропагатор линије КПЈ међу омладином», пред њега се постављају конкретни задаци праћени акцијом «чланови СКОЈ-а у синдикатима», као и борбом против националистичких организација. Обнављају се скојевске ћелије и покрећу нови листови. Крајем 1934. СКОЈ је

био на добром путу да буде, први пут после 1929, обновљен, да постане јединствен и самосталан. Аутор наводи неке основне слабости које су у ово доба показивале скојевске организације: секташтво у организационој структури, методама и формама рада и борбе, одвојеност од омладинских маса, слаб утицај међу сеоском и национално угњетеном омладином, као и лоша координираност акција што произлази из чињенице да је привремено руководство СКОЈ-а тада боравило у иностранству. Поред помоћи коју пружа КПЈ скојевске ћелије интензивирају напоре на пољу идеолошког образовања чланства, његовог револуционарног оспособљавања. Учвршћује се мрежа илегалних организација, јача конспирација, растура се пропагандни материјал, издају се омладински листови, стварају ћачке литерарне дружине по школама, читаонице и библиотеке по селима, покреће се рад разних омладинских удружења.

Студентске демонстрације из 1931. имају свог одјека и у овом периоду. У том погледу опет су најактивнији београдски студенти чије су акције изазвале прекид наставе и полицијско опседање Студентског дома. На свим универзитетима формирају се комунистичке студентске фракције (Костуфра). Требало је да ове фракције постану организатори свих прогресивних акција, да одржавају везу са КПЈ и шире напредне идеје посредством легалних универзитетских удружења. У то вријеме долази до све веће инфилтрације комуниста у руководства тих удружења и покретања, у вези с тим, антифашистичких демонстрација, митинга, предавања с дискусијом итд. Почетком 1935. оформљено је Привремено руководство СКОЈ-а и његов технички апарат, вршена је даља реорганизација мјесних и рејонских комитета.

Увидјевши да до тада донесене мјере нису биле довољне за паралисање акција омладинског покрета режим отвара концентрациони логор у Вишеграду за студенте ухапшене у сукобима с полицијом. Овај потез изазива оштре реакције напредних снага на протестним зборовима и растурање летака у којима се јавност упознавала о текућим догађајима, што је све уродило плодом, па су затвореници пуштени на слободу. Овај успјех потакао је прогресивне студенте сва три универзитета да координирају дјеловање и израде платформу за окупљање у којој су изнесени захтјеви за побољшање економског положаја студената, за остварење већих политичких слобода, а против гушења националне свијести и милитаризовања омладине.

Четврта земаљска конференција СКОЈ-а, одржана у љето 1935. на периферији Загреба, донијела је неколико значајних одлука: стварање Омладинског народног фронта слободе и мира (с антифашистичким тенденцијама), Савеза радне омладине града и села (што аутор оцјењује као нереално за тадашње прилике), улазак скојеваца у масовне омладинске организације и друштва и рад у њима. Све ово представља јасан доказ да се СКОЈ опоравио од удараца режима и да је пребродило унутрашње тешкоће и кризе.

Аутор детаљно и доста опширно говори и о напорима тадашњих грађанских странака да ангажују омладину за остварење својих циљева, а против утицаја СКОЈ-а и КПЈ. Тако створене организације имале су махом националистички, шовинистички или милитаристички карактер и, укупно узвешти, нису стекле пажње вриједан утицај на савремена кретања међу младима.

»Успон револуционарног омладинског покрета у Југославији уочи и почетком Другог светског рата (1935-1941)« предмет је анализе у трећем и најобимнијем поглављу ове студије. У њему се обрађује питање организовања и дјеловања СКОЈ-а у условима све веће профашистичке ангажованости југословенских владајућих кругова. Недовољно разрађени ставови платформе за дјеловање скојевских организација изазвали су већ на почетку овог периода забуну у редовима чланства која је резултирала чак распуштањем појединих ћелија, па и тамо гдје је рад СКОЈ-а био знатан. Аутор наглашава да је таква ситуација наишла на осуду ЦК КПЈ који потпомаже акцију око стварања секретаријата и Бироа ЦК СКОЈ-а који би требало да руководе покретом. Ово је, уједно, и вријеме масовних хапшења комуниста, појачаног терора полицијског режима и једне од најтежих провала у историји КПЈ и СКОЈ-а. Погрешно тумачење директиве КПЈ о реорганизацији СКОЈ-а да један дио скојеваца уђе у КПЈ, остали упуте на рад у масовне организације, а ћелије распусте, нанијело је велике губитке СКОЈ-у.

Опасност од јачања фашистичког утицаја изазивала је потребу јединства југословенске омладине која је само уједињена била у стању да води борбу за остварење својих циљева. Велику улогу у процесу стварања јединственог антифашистичког расположења имали су студентски покрети у универзитетским центрима. Већ почетком школске 1935/6. године студенти-комунисти појачавају своју активност, учвршћују утицај међу колегама, освајају управе већине старих и новостворених друштава, организују акције за одбрану животних интереса студената и аутономије универзитета. У ту сврху они и у Београду и у Загребу и у Љубљани формирају низ друштава с различитим напредним задацима, циљевима, националном структуром и методама рада која су за кратко вријеме стекла знатан број присталица и активних чланова. Њихов рад праћен је сталним сукобима са националистима и режимом. Писац придаје велики значај немирима на универзитету у Београду који су достигли изузетне размјере и до којих је дошло поводом захтјева за враћање Студентског дома под универзитетску управу. Од највеће је важности, по његовом мишљењу, исказана солидарност студената свих политичких оријентација која је помогла позитивном рјешењу овог питања.

Активност југословенске револуционарне омладине испољава се тада у оквирима свјетског омладинског антифашистичког покрета чије су идеје пропагиране у земљи путем штампе, летака итд. Значајан одјек међу нашом омладином имали су резултати Првог свјетског омладинског конгреса за мир (Женева 1936), за чије је организовање најодговорнију улогу имала управо наша прогресивно оријентисана омладина, и чији је приједлог текста »Апел омладини цијелог свијета« (завршни документ Конгреса) био једногласно усвојен. »Апел« представља платформу за окупљање свих напредних омладинских снага у борби за очување мира. На овом Конгресу покрет младих у Југославији добио је афирмацију у међународним оквирима, а Иво Лола Рибар, један од руководиоца СКОЈ-а, био је изабран у чланство Међународног одбора Свјетског омладинског конгреса.

Побуна генерала Франка и грађански рат у Шпанији били су за југословенски омладински покрет још једна могућност за развијање антифашистичке дјелатности. Акција помоћи шпанском народу популарисана је посредством штампе и велики број наших омладинаца, и поред строге забране

режима, одлази у редове добровољаца (рачуна се да је од око 1600 наших бораца у Шпанији преко 50% била омладина).

Посебну пажњу аутор је посветио Омладинском културно-привредном покрету (ОМПОК-у) који је одиграо врло значајну улогу у развоју и ширењу прогресивних схватања у Војводини између 1936. и 1938. године. Ова легална омладинска организација за врло кратко вријеме окупила је у својим редовима око 2000 студената који су се ангажовали на културно-просвјетном и пропагандном плану (отварање библиотека, читаоница, секција, организовање политичких и културних манифестација итд). И поред забране рада ОМПОК-а, која је услједила релативно брзо, у јесен 1937, војвођанска омладина наставља с радом на наведеним подручјима.

На иницијативу Привременог руководства КПЈ и нарочито Јосипа Броза Тита формирана је, 1937, Централна омладинска комисија при ЦК КПЈ с надлежностима Привременог централног руководства СКОЈ-а из које ће, средином 1938, израсти ЦК СКОЈ-а. Интензивирање рада на реорганизацији и стварању Покрајинских комитета КПЈ и СКОЈ-а у цијелој земљи у периоду од краја 1937. позитивно је оцијењено на Петој земаљској конференцији СКОЈ-а (Словенија 1939). У усвојеној реорганизацији »О јединству радничке и радне омладине и организационим питањима нашег Савеза« пред напредну омладину постављају се задаци остварења тог јединства, унутрашње изградње организације и проширења контаката са свим прогресивним снагама у редовима југословенске омладине. Захваљујући обнови и јачању СКОЈ се све више повезује с масама и привлачи пажњу јавности иступима у разним политички значајним ситуацијама у земљи. Универзитети су опет у улози центара акција револуционарно расположене омладине. Тако се у Београду споразумом демократски оријентисаних студената формира тзв. Уједињена студентска омладина која отпочиње борбу за реализацију демократских начела у држави. У Загребу левичари успјешно сарађују са Свеучилишном организацијом ХСС, издају и растурају летке, организују предавања, приредбе, политичку школу итд. Љубљански студенти своје захтјеве износе путем »Словенског штудента«, организују разне протестне манифестације и, што је нарочито значајно, у неким од акција наступају заједно с клерикалцима. Од 1937. као сталан вид рада на свим универзитетима уводе се заједничка логоровања и излети који имају раније поменуте циљеве.

Аутор даље даје акценат на оштра реаговања чланства прогресивних организација на помирљиву политику југословенских владајућих кругова у вези с грубим насртајима фашизма на поједине области. Између осталих акција, у Београду је тада формиран Студентски одбор за одбрану земље с помоћним одборима који организује курсеве за образовање омладине у случају рата. У Београду је формиран и Радни одбор омладинских организација који треба да припреми, усмјери и руководи акцијама београдске омладине за одбрану земље. Сличне циљеве пред себе поставља и Академски народни блок у Љубљани. Широм земље организују се излети, посјећују мјеста у унутрашњости у циљу јачања антифашистичког расположења међу масама. Већина постојећих организација разне оријентације одобрава ове активности. Пуну подршку студентским захтјевима пружају ректор београдског универзитета, многи професори и јавни радници. Средином

1939. створен је Први студентски батаљон за одбрану земље који је иницирало универзитетско партијско руководство уз одобрење и помоћ војних и с дозволом универзитетских власти.

Насупрот промјени политике Коминтерне према фашизму након потписивања уговора о ненападању између Совјетског Савеза и Њемачке, и КПЈ и СКОЈ и даље у том погледу остају на ранијим позицијама. Наставља се и борба студената против реакционарног режима, и то најжешће у Београду гдје њоме руководи Уједињена студентска омладина. Кулминација ове ситуације наступа крвавим догађајима од 14. децембра 1939. када је полиција убила и ранила више омладинаца, а на стотине њих је ухашено. Ово је уједно био и први отворени окршај с реакцијом који је имао велики публицитет у читавој Југославији. Режим тада отвара нови концентрациони логор у Билећи у који су смјештани комунисти. На Првом конгресу студената Југославије (Београд 1940) изражена је још једном спремност наше омладине да настави започету борбу. Аутор наставља своје излагање појединосима везаним за сукобе између напредних и профашистички оријентисаних студената на Свеучилишту у Загребу. Тамо су љевичари, мада у веома тешким условима, постепено ширили свој утицај на све већи број колега. Исти случај је био и са »Словенским клубом« у Љубљани који је знатно допринио ширењу антифашистичког фронта.

Тематску цјелину за себе представља дјелатност СКОЈ-а међу средњошколском омладином која се нарочито интензивира од 1937. Велику помоћ у погледу организовања и рада разним напредним средњошколским удружењима пружали су студенти-комунисти који су набављали и растурали марксистичку литературу међу ђацима итд. Одлуке Министарства просвјете које су прилично поштриле режим и у школама и ван њих нису, међутим, биле довољне за потпуно паралисање покрета. Најјачи центар средњошколског револуционарног покрета и организационо и идејно и акционо био је Београд у коме се школовало око 16500 ученика. Крајем 1938. и почетком 1939. Мјесни комитет СКОЈ-а за град Београд оформио је комисију за рад са средњошколском омладином након чега се по школама стварају активи, организују заједничка логоровања, спортска такмичења, издаје напредна штампа. Ојачале средњошколске скојевске организације супротстављају се фашизацији земље, тзв. »Numerusu claususu« итд. Њихова активност, коначно, видљива је и у великом учешћу средњошколаца у демонстрацијама 27. III 1941.

Аутор ове успјеле књиге посебну пажњу посветио је питању повезивања СКОЈ-а са радничком омладином. Та сарадња добива на интензитету од 1937, док се у периоду од 1938-1941. по предузећима, радионицама и шегртским школама стварају активи СКОЈ-а и васпитне групе које постављају економске и политичке захтјеве. Радничка омладина васпитава се у демократском и антифашистичком духу путем предавања, радничке штампе, у оквиру читалачких група, културнопросвјетних и спортских друштава. Широм земље она манифестује своју спремност да се бори за остварење јединственог антифашистичког фронта.

Нешто слабији утицај и повезаност владали су у односу између СКОЈ-а и сеоске омладине. Највише успјеха у том погледу СКОЈ постиже у Србији, Црној Гори, Словенији и Хрватској гдје се користи легалним формама рада, у масовним, културнопросвјетним и другим организацијама

(»Задружна омладина Југославије«, »Звезда кметских фантов ин деклет«). Циљеви ових удружења већином су просвјетно, културно и здравствено уздизање сеоске омладине, ширење идеје задругарства, борбе за демократи-зацију итд, а остварују се на већ опробане начине дјеловања скојеваца. Је-дино у Македонији и Босни и Херцеговини, према тврђењу аутора, нема организованог рада са сеоском омладином.

Аутор читаоца, затим, упознаје и с радом омладинских организација грађанских странака антидемократске оријентације које су формиране у времену од 1936-1941 (»Омладина Југословенске радикалне заједнице«, »Студентски клуб Југословенске народне странке«, организација омладине Југословенског народног покрета »Збор«, »Српски културни клуб«, »Като-личка акција«). Све ове и друге сличне омладинске организације каракте-рише оданост режиму, борба против револуционарних тенденција у омла-динском покрету и малобројност присталица. Може се, дакле, извести зак-ључак да организацији каква је био СКОЈ није пријетила озбиљнија опас-ност од оваквих противника.

Информацијом о опсежним припремама, току и закључцима Шесте земаљске конференције СКОЈ-а (Загреб 1940) којима је утврђена даља по-литика дјеловања и који су имали значај као посљедња припрема и смотра комунистичке омладине пред наступајућим догађајима др Мирољуб Васић заокружује своју студију. Он закључује »да је СКОЈ у годинама уочи напа-да фашистичких држава на Југославију израстао у организационо чврсту и снажну, акционо продорну и ефикасну и идејно јединствену организацију. Захваљујући највећим делом његовој активности, револуционарно-демо-кратски омладински покрет представљао је организовану политичку снагу и нераздвојни део револуционарног и антифашистичког покрета у земљи који је водила КПЈ«.

Аутор је навео да се при писању рада користио бројном до сада об-јављеном архивском грађом из више југословенских архива. Он указује и на чињеницу да је озбиљност ове теме захтијевала и његова самостална истраживања, те да је још већи број архивских докумената којима се слу-жио потицао из необјављених архивских фондова. Критички је оцијењена литература која третира овај проблем, као што га третира и мемоарска грађа и посљератна штампа које су такође послужиле као извори. Васић је нађене податке уклопио у јединствену цјелину којој, међутим, сметају изв-јесне круте оцјене о појединим питањима. Уочљива је, затим, знатно сла-бија заступљеност информација које се односе на револуционарни покрет омладине Босне и Херцеговине, те посматрање тог покрета искључиво као далеког еха догађаја у универзитетским центрима.

Дајући глобалну оцјену ове студије у контексту значаја теме која се у њој обрађује, могуће је извести следеће закључке: аутор је успио да врло јасним и једноставним језиком изнесе своја мишљења, да вјештом компо-зицијом да прегледну слику догађаја које освјежава занимљивим детаљи-ма и да студиозним проучавањем проблема револуционарног омладинског покрета код нас створи дјело које има све предуслове да се нађе у рукама ширег круга читалачке публике.

Војка Бесаровић